

BONDSDAG TOESPRAKEN

Wie volgt?

Volgen en kruisdragen in het spoor van Christus

J.H. Smit / R. Kelder

Smit 1. Onmogelijke opgave

Als je op weg bent naar de hal van de Bondsdag, kun je vragen naar de weg. Kunt U mij de weg naar de Hanzehal vertellen, meneer?

Stel je voor dat je het vandaag vergeten was. De plek van deze hal. Waarom je ook al weer naar dit mooie stadje bent afgereisd. Dan had je wat langs de gevels geslenterd. Wellicht een terrasje gepakt. Maar geen idee gehad van *wat het doel* van deze dag is. Dan kun je beter op tijd beginnen. Met vragen naar de weg. Aan een betrouwbare gids.

Kunt U mij de weg naar het koninkrijk vertellen, meneer?

Stel je voor dat je het helemaal vergeten was. Waarom je hier op aarde bent. Wat het doel is van de kerk van Christus. Dan blijf je steken in discussies of verwarring. Of je slentert wat langs doelen die je zelf bedenkt: dat God moet zorgen voor jouw geluk. Dat het leven in de gemeente oké is, zolang alles maar rustig zijn gangetje gaat.

Dan kun je beter op tijd beginnen. Met vragen naar de weg. Aan een betrouwbare gids.

Kunt U mij de weg naar het koninkrijk wijzen, Here Jezus?

Als de Here Jezus die weg wijst, staan ze er niet op te wachten. Petrus vraagt niet eens naar de weg. Onverwacht moet hij zijn netten achter zich laten. 'Komt achter Mij en Ik zal U vissers van mensen maken', zegt Jezus tegen Petrus (Mat. 4:19).

Het is dus niet zo dat de Here Jezus zegt: Daar is het. Twee keer links en je vindt het aan je rechterhand. Hij gaat voor ons uit. *Komt achter Mij*. De kracht van het volgen is, dat je geroepen wordt om achter Christus aan te gaan. Om op die weg met Hem Gods wil te doen. 'Niet ieder die tot Mij zegt: Here Here, zal het Koninkrijk der hemelen binnengaan, maar wie doet de wil van mijn Vader, die in de hemelen is' (Mat. 7:21).

En dat heeft een enorme impact. Achter Christus aangaan. Dat is afscheid nemen van je doelen zonder Hem, van aardse schatten (Mat. 6:19). Achter Christus aangaan, dan gaat het niet meer om een rustig leven. 'Indien iemand achter mij wil komen, hij verloochene zichzelf, en neme zijn kruis op en volge Mij...' (Mat. 16:24).

Het is de uitnodiging om te stoppen met dwalen in het donker. Je eigen route. Je eigen cirkel. De kracht van de vraag naar het volgen is, dat je weer opkijkt. Ik was hier bezig, in m'n eigen kringetje. Maar welke weg wijst U?

De theoloog *Dietrich Bonhoeffer* leefde in Duitsland in de jaren voor de tweede wereldoorlog. Een oorlog waarin ook christenen zich makkelijk overgaven aan het nationaal-socialisme. Zo kwam ook de kerk terecht in die cirkel. Bezig met eigen, politieke belangen. Een belangrijke steun voor Adolf Hitler. In die tijd publiceerde Bonhoeffer zijn *Nachfolge* (Navolging), een uitleg van de Bergrede. Welke weg wijst Christus? Wat betekent het om Christus' roep te horen: Volg mij?

In die spannende periode zie je dat deze roep alles op scherp stelt. Bonhoeffer protesteert tegen goedkope genade: dat God er is om te vergeven. Maar dat je daarna gewoon je eigen

dingen blijft doen. Niet achter Christus aan wilt gaan. Daar zet Bonhoeffer de navolging tegenover. Met gevaar voor eigen leven roept hij daartoe op: Leef niet in de geborgenheid van je eigen veilige leven. Maar in de geborgenheid van het volgen van Christus. Probeer nooit de roeping om Hem te volgen, te ontwijken of af te zwakken.

Maar hoe ziet uw weg er dan uit, Here Jezus?

Als de Here Jezus begint met spreken in Galilea, is het eerste dat Hij zegt: 'Bekeer u, want het koninkrijk der hemelen is nabijgekomen' (Mat. 4:17).

Het is als met een titel van een boek. Zo ziet die weg er dus uit. Naar het koninkrijk dat komt. *Want het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen, zegt Jezus.* De HERE zal zijn rijk op aarde vestigen. Een rijk waarin Christus Koning is. Waarin Hij bij Gods kinderen wil wonen. Op de weg daarnaar toe is bekering nodig. Omkeren op je eigen wegen. En achter Christus aangaan. Hij is de Koning. Hij alleen baant de weg naar de toekomst. Hij alleen geeft de vrede met je Vader in de hemel. Die toekomst, dit koninkrijk is het doel van de weg. Als een schat waar je alles voor aan de kant zet (Mat. 13). Met de onverwachte groeikracht van een mosterdzaadje.

Als dit de weg is, kunt U mij vertellen *hoe* ik op die weg kan gaan?

Denk er niet licht over. Als de Here Jezus zijn discipelen aanspreekt, vraagt Hij hun letterlijk om te volgen op de weg naar Jeruzalem. De stad die schreeuwt om zijn dood aan het kruis. Dat is de weg die Jezus gaat.

En op die weg haken discipelen af. 'Wie zijn leven behouden wil, zal het verliezen', heeft Jezus gezegd. Petrus heeft met veel bravoure aangekondigd: *We regelen dat even. Natuurlijk gaan wij achter U aan.* Maar Jezus zegt: 'Waar Ik heenga, kun gij Mij nu niet volgen' (Joh. 13:36). En tegen Petrus: 'Voorwaar, voordat de haan kraait heb jij mij drie keer verloochend...'

Hier loopt het volgen van Jezus dus stuk. Op de zorg voor je eigen bestaan. Op de inschatting van je eigen kracht. De duizend dingen die je in beslag nemen. Petrus gaat nog een tijdje door. In de hof van Getsemane haalt hij nog een keer flink uit met zijn zwaard. Maar dan laat Jezus zien, dat dit niet de weg is. 'De beker, die de Vader mij gegeven heeft, zou Ik die niet drinken' (Joh. 18:11)? En hier ontdek je hoe bijzonder het is. Dat Jezus voor ons op een weg *wil* gaan waarop wij niet kunnen volgen. De weg naar het kruis. Daar drinkt Hij de beker. *Dat kun je nooit. Hem daarin volgen.*

Jezus sterft, van God en mensen verlaten.

Kelder 2. Kruis van Christus

Jezus sterft, van God en mensen verlaten. Jezus is een weg gegaan die Petrus nooit kon gaan. Jezus moest alleen. Maar als Jezus alleen tot het einde is gegaan, hoe kun je dan nu nog volgen? Hoe kon Petrus uiteindelijk de draad van het volgen van Christus oppakken? Petrus zelf heeft die draad weer mogen opnemen, toen Christus hem de opdracht gaf: Weid mijn schapen, weid mijn lammeren. Als Petrus' volgen stukloopt omdat hij niet verder kon gaan, opent Jezus weer de mogelijkheid. Mijn schapen, mijn lammeren zijn voor jou. De weg achter Jezus Christus ligt na Pasen open.

En daarom kan Petrus zelf later ook de weg wijzen. Hij weidt de schapen en de lammeren van Christus in 1 Petrus 2:21-24: 'Want hiertoe zijt gij geroepen, daar ook Christus voor u geleden heeft en u een voorbeeld heeft nagelaten, opdat gij in zijn voetstappen zoudt treden; die geen

zonde gedaan heeft en in wiens mond geen bedrog is gevonden; die, als Hij gescholden werd, niet terugschold en als Hij leed, niet dreigde, maar het overgaf aan Hem, die rechtvaardig oordeelt; die zelf onze zonden in zijn lichaam op het hout gebracht heeft, opdat wij, aan de zonden afgestorven, voor de gerechtigheid zouden leven; en door zijn striemen zijt gij genezen.'

Ik begin even bij dat 'voorbeeld'. Christus' lijden als voorbeeld? Maar kan dat wel? Dat is toch een onmogelijke opgave? Zojuist hoorde je hoe Petrus' volgen van Christus naar het lijden op Golgota uiteindelijk stukliep op de zorg voor zijn eigen bestaan. Nou, dan is het toch een hopeloze opgave om Christus te volgen? Dat red je niet. Wie loopt hier niet stuk?

Petrus stelt toch Christus ten voorbeeld. Maar Hij zegt ook iets over het *karakter* van het lijden van Christus. 'Christus heeft *voor u* geleden. Christus heeft onze zonden in zijn lichaam op het kruishout gebracht, opdat wij voor de gerechtigheid zouden kunnen leven.'

Daarin is Christus *uniek*. *Voor u*. Christus lijdt ten behoeve van. Hij is de door God uitverkoren levende *steen* (eerder in hoofdstuk 2). Die uitverkoren hoeksteen had God zelf al aangekondigd: 'Zie, ik leg in Sion een uitverkoren en kostbare hoeksteen.' Er zit een goddelijk plan achter het lijden van Christus. God zelf stuurde zijn eigen Zoon om te lijden, alleen, verlaten. *Zo moest* dat gebeuren. Jezus zegt dat zelf ook tegen zijn leerling Petrus, vlak nadat Petrus met zijn zwaard de slaaf Malchus het oor heeft afgeslagen. Stop je zwaard weg, want zo moeten de Schriften in vervulling gaan (Mat. 26:54).

Dit goddelijke plan is voor *u*. Onze navolging loopt stuk op ons onvermogen. Maar juist daarin kan Christus ons *voorgaan*. Paulus zegt in 2 Korintiërs 5:21: Christus kende geen zonde, maar Hij is voor ons tot zonde gemaakt - ons stuklopen in de navolging, in het gaan op de weg, maakt Christus tot het zijne. En door Christus' lijden staan we recht voor God. Daar zijn we zelf nooit gekomen, maar alleen door achter Christus aan te gaan.

Het is daarmee dus ook *plaatsvervangend* lijden. Christus' lijden was om ons onvermogen. Hij kreeg het lijden te dragen dat eigenlijk op onze rug moest neerkomen. Maar Hij is om ons tot zonde geworden. En Hij gaf zijn leven om voor ons te betalen. Zijn lijden is een betaling, een losprijs, om ons vrij te kopen uit onze schuld (Mar. 10:45).

Zo is Christus onze *Middelaar*. Hij betaalt met zijn bloed voor de zonden van het volk, als een unieke Hogepriester (Heb. 2:17). Christus wilde mensen redden. Daarin was er voor Hem geen andere weg dan gelijk worden aan ons. Alleen zo kon Jezus een barmhartige en getrouwe hogepriester worden en onze zonden verzoenen.

Christus is in *zijn* lijden dus *uniek*. Hij is voor ons bezig en brengt ons door zijn werk bij God.

En nu komen we weer bij die cruciale tekst uit de brief van Petrus. Dat staat Petrus voor ogen als Hij Christus' lijden als *voorbeeld* beschrijft. Een *voorbeeld* om in die voetstappen te kunnen gaan lopen. Het woord dat Petrus voor 'voorbeeld' gebruikt, betekent een schrijfvoorbeeld. Zoals van de meester op school. Heel precies geeft de meester aan hoe je moet schrijven. Hij zet de krullen en de lijntjes heel nauwkeurig neer. En jij, als leerling, moet dat precies nadoen. Precies die lijntjes volgen, die boven aan de bladzijde staan. Anders gaat het schots en scheef.

Jezus schrijft: *lijden*. Ik moet langs die lijntjes, langs dat voorbeeld. Zo moet het, zegt Jezus. Volg mij na.

Maar kan dat wel? Kun je Jezus wel als voorbeeld hebben? Hij is toch volmaakt? Om in het beeld van het handschrift te blijven: mijn bibberhandje kan nooit zijn volmaakte krullen in het

schrijft nadoen. Ik ga altijd buiten de lijntjes. Vergeleken bij zijn werk is mijn werk altijd schots en scheef. Ik krijg nooit een voldoende van de Heer, als hij mijn schrijven beoordeelt. Mijn leven loopt toch helemaal uit het lood? Is Jezus als voorbeeld niet deprimerend?

Nou, maar kijk eens hoe mooi dat bij Petrus in elkaar schuift. Je leest er bijna weer overheen. Hij heeft *voor u* geleden! Voor jou, zondaar. Al jouw gebibber, al die schotse en scheve uithalen, toen je Jezus' voorbeeld wilde volgen, heeft Christus uitgeveegd. En Jezus plakt zijn volmaakte leven in jouw grauwe levensschrijftje. En je krijgt van hem een dikke tien. Als je Christus volgt, die voor jou geleden heeft! Christus is je voorgegaan: en kijk maar eens wat Hij op zijn rug droeg. Het kruis, met al jouw zonden, hoogstpersoonlijk door Jezus eraan vastgespijkerd. 'Hij bracht zelf onze zonden in zijn lichaam op het hout!' En reken maar dat Hij je moeiten kent. Goed doende ondervond Jezus zelf het lijden. En dus weet Hij hoe zwaar jou de weg valt. Wat een bemoediging: onze Heiland is ons voorgegaan. Zie dit eens voor je. Christus ging die weg voor jou. En geeft dat geen moed en kracht bij je eigen weg? Jezus ging voor u en voor jou uit. Onder uw zondelast. Wat een liefde spreekt daaruit! Laten we daarom Jezus voor ogen hebben, onze Heiland.

Smit **3. Volgen van de opgestane Heer**

Jezus gaat voor ons uit! Maar hoe ziet die weg eruit? Na het kruis? Na Pasen? Het begint niet bij een goed voornemen van ons. Na zijn opstanding neemt Jezus het initiatief. Hij spreekt Petrus aan na de visvangst. 'Heb je Mij waarlijk lief, meer dan dezen?' Petrus staat daar met lege handen. Niets in te brengen. Hij heeft zijn leven willen behouden. Maar is Jezus kwijtgeraakt. In de nacht van het verraad. Alle zelfverzekerdheid is hier verdwenen. Petrus doet een beroep op de Heer, die de harten kent. 'U weet alles, Heer, U weet toch dat ik U liefheb?'

En dan spreekt Jezus weer over *volgen*. Eerst liep het volgen van Christus stuk. Stuk op die weg naar het kruis. Maar nu ligt de weg weer open: *Volg mij, zegt Jezus tegen Petrus*. Vanuit de genade van Jezus Christus mag Petrus dat doen. *Volg mij....*

Ook wij worden geroepen. Om achter Christus aan te gaan. 'Christus heeft voor ons geleden', schrijft Petrus aan de gemeente, 'opdat u in zijn voetstappen zou treden; je dwaalde als schapen, maar je hebt je bekeerd tot de herder en hoeder van uw zielen' (1 Petr. 2:21-25) Elke roeping, elk volgen van Jezus, vraagt om het antwoord van je hart: heb je Mij waarlijk lief?

Hoe ziet dat volgen van Christus eruit? Het gaat om ons *hele* leven. Dat is ook de kracht van de navolging. Niet één deel van de dag, niet één overtuiging, maar *jij* gaat achter Christus aan. Daarom kom je in de Bijbel zo'n variatie tegen, als het gaat om dit volgen. Het gaat om *geloof in Hem, leven in verbondenheid met de Here, opstaan met Christus in het nieuwe leven, bouwen op zijn woorden, wandelen waardig aan de roeping en het volgen van het voorbeeld van Christus*. In al die voorbeelden gaat het om één ding: volgen is verbonden zijn met Jezus Christus.

Volgen vraagt om concentratie. Hebreëen 12:1-3: Vestig uw aandacht dan op *Hem!* Christus. Hij is ons voorgegaan, naar het kruis. Laat de *gezindheid* van Christus te zien zijn bij de volger (Fil. 2). Christus hield niet krampachtig vast aan zijn eigen plek in de hemel, zegt Paulus. Maar Hij maakte Zich helemaal dienstbaar. Het dienen gaat voorop. Als dat dienen vooropgaat, kon het wel eens zijn dat tegenstellingen veel minder groot zijn dan ze lijken. Gezindheid van Christus: in het dienen van elkaar.

Volgen brengt *heilige onrust* met zich mee. Op weg naar het rijk van Christus *zoek* je het koninkrijk. Je bent geen toeschouwer, maar deelnemer in de strijd van het geloof. In dat zoeken, die heilige onrust, kun je ook met andere ogen naar je leven en je omgeving kijken. Dan geven je eigen manieren niet de maat aan. Denk aan Bonhoeffer: geen genoeg nemen met een sfeer waarin aanpassing het sleutelwoord is. Niet vertrouwen op je nestgeur of schuilen achter de mening van de meerderheid. Heilige onrust omdat je zoekt: hoe kunnen we Christus volgen? Heilige onrust met alle risico's: durven verliezen om je leven te vinden.

Volgen. Christus laat ons in genade achter Hem aangaan, naar zijn koninkrijk. Als je *in Christus* bent, wordt het mogelijk: volgen en kruisdragen.

Kelder 4. Volgen onder het kruis

Het is dus mogelijk! Achter Christus aangaan. Maar het is geen makkelijke weg. Christus roept zijn leerlingen op: Neem uw *kruis* op en volg Mij. De weg achter Christus aan is geen ontspannen wandeling. De weg achter Christus aan kan een weg met een 'kruis' zijn, met een last.

Maar waar denk je nu eigenlijk precies aan bij kruisdragen? Waar denk je aan bij 'kruisdragen', bij 'lijden om Christus'?

Misschien denk je in eerste instantie aan 'ieder huisje heeft zijn kruisje'. Elk gezin kent z'n ellende: ziekte, werkloosheid, psychische moeite. Kruisdragen is dan: m'n ziekte dragen, m'n werkloosheid. Natuurlijk, dat is waar. Maar bij kruisdragen *om Christus* hebben we het toch echt over iets anders. Dan gaat het om die dingen die *om Christus* op mijn schouders komen te liggen, waar ik, als mens, het moeilijk mee krijg. Omdat het volgen van Christus soms moeilijke en pijnlijke keuzes vraagt.

Wat is dat dan voor ons? In onze samenleving? We hebben het toch best gemakkelijk? Natuurlijk, je hoort van alles over beperkingen van godsdienstvrijheid. Oprukkend liberalisme aan de ene kant en een gevoel van onzekerheid over de groeiende islam aan de andere kant kunnen christenen te benauwen. Maar 'kruisdragen' lijkt op dit moment nog een groot woord. Lijden wij om Christus?

Is onze omgeving zo tolerant of staat ons kruis ons niet zo helder voor ogen? Hebben we ons aangepast aan onze omgeving, zodat de scherpe kantjes van het kruisdragen niet zo scherp meer zijn? Hebben we het gemakkelijk of maken we het ons gemakkelijk? Ik denk inderdaad dat het meer ligt aan ons eigen aanpassingsvermogen.

Want in onze tijd is het belangrijk dat je zelf de regie hebt over je eigen leven. Je bent je eigen baas. Je bepaalt je eigen koers. In die weg zoek je je zekerheid. Je leven ligt veilig in je eigen keuzes. Dat je, zoals Christus zegt, door achter Christus aan te gaan, je leven verliest om het te winnen, is voor veel mensen niet aanvaardbaar. Ze vinden dat maar raar. Hier, op deze aarde is je leven. Hier moet je het maken. En hier, in dit leven, moet je vooral winst boeken. Je leven is vooral afhankelijk van *aards* geluk. En als er daarbij iets is wat je lastig valt, dan moet je het van je afleggen. Neem niet je kruis op je, maar leg het af.

Daar krijgen wij ongetwijfeld een forse knauw van mee.

Ik wil dat illustreren met een voorbeeld. Momenteel ligt in onze kerken het rapport van de deputaten echtscheiding ter bespreking. Daarin staat ook iets over het volharden bij je

beloften, ook in slechte huwelijken. En dan lees je in dat rapport: Ons geluk ligt in Christus. En als dat zo is, kun je ook huwelijken volhouden waarin weinig geluk is. Je verliest hier je leven, en wint het bij Christus. Je vindt je geluk in het koninkrijk van Christus.

Je geluk ligt in Christus! Herken je dat? Is dat voor u *werkelijkheid*, echt? Of is Christus en is het bij Hem je leven ontvangen voor u afstandelijk, een abstractie? In de ontmoeting met Christus leer je, als het goed is, ook je eigen kruis kennen. Welke keuzes vraagt de Here Christus van mij? Dat kunnen keuzes zijn die ik moeilijk vind, die mij als mens zwaar vallen.

En, als het goed is, helpt de gemeente je om dat geluk ook binnen de kerk te mogen ervaren. Draagt elkaars lasten, zo zult u de wet van Christus vervullen! (Gal. 6:2). In de kerk ben je aan elkaar gegeven om bij het dragen van die lasten elkaar te helpen. Je mag mensen niet met hun kruis alleen laten zwoegen in de kerk van Christus.

Pas je daarin niet aan aan de omgeving waarin je leeft. Misschien roep je wel eens: joh, kap daar toch mee, met je huwelijk; zoek je geluk. Maar voor je het weet, heb je je aangepast aan je omgeving zonder Christus, die zegt: je leven moet zijn geluk in zichzelf hebben. Aan Christus heb je daarin geen boodschap.

Bonhoeffer zegt dan: 'Wie zijn kruis niet wil opnemen, wie zijn leven niet wil geven tot lijden en tot verwerping door de mensen, die verliest de gemeenschap met Christus. Die is geen volgeling.' Die scherpte van kruisdragen zijn we, meen ik, in de afgelopen jaren kwijtgeraakt. Dat kan namelijk als de contouren, de scherpte van de Persoon van Jezus Christus voor je vervagen.

Van Christus leer je je geluk niet in dit leven te zoeken. En als *dat* je voor ogen staat, leer je hopelijk zelf ook snel genoeg je kruis te herkennen. Die dingen die je, om Christus, zwaar vallen. Bonhoeffer noemt het 'de oproep die je wegroept uit de bindingen van deze wereld. Het is het sterven van de oude mens in de ontmoeting met Christus.' De bindingen van deze wereld. Oftewel, alles wat je in deze wereld gelukkig lijkt te maken, maar je vastbindt aan deze wereld, zonder dat het rijk van Christus je voor ogen staat. Christus roept je uit die bindingen los: 'Volg Mij en zoek je geluk niet in wat hier als goud lijkt te blinken.'

Want in die ontmoeting met Christus leer je in de eerste plaats vertrouwen. Vertrouwen dat God voor je zorgt, dat God bij je is. Dat de Vader in de hemel je beter verzorgt dan Hij doet met de bloemen in het veld en de vogels in de lucht (Mat. 6:25). In dat vertrouwen leer je jezelf *overgeven* aan God. Ook dat leven met dat zware kruis. Waar je zelf zo tegen moet vechten. En als je je leven overgeeft, helpt God je, in Christus en zijn Geest, met dragen.

In de ontmoeting met Christus leer je ook de stem van de Meester te *herkennen* en ernaar te *luisteren*. De Meester, die met zijn volmaakte schrift je heeft voorgedaan. Je hoeft zijn lijnen maar te volgen. En dan bibber je een eind weg. Maar je wilt graag die lijnen volgen. Dat is je verlangen. Zo luister je, en herken je de stem van je Heer. Hij heeft het volbracht. Zijn kruis droeg Hij tot het bittere einde. Dan laat Hij zijn leerlingen ook niet onderweg staan als ze achter Hem aan gaan.

In de ontmoeting met Christus leer je ook *gehoorzamen in het lijden*. Christus heeft dat ook moeten leren, lezen we in Hebrëen 5:8: 'En zo heeft Hij, hoewel Hij de Zoon was, de gehoorzaamheid geleerd uit hetgeen Hij heeft geleden.' Christus moest als mens - aan ons gelijk geworden - de gehoorzaamheid leren die de omgang met de Here God nu eenmaal

vraagt. Die gehoorzaamheid moeten wij ook leren. In het lijden is het verlokkelijk om je kruis van je af te gooien en je geluk hier te zoeken. Maar dan gooi je je leven weg.

Als je je kruis draagt, weet je achter Wie je aangaat: Jezus. Bij Hem vind je het leven. Als je Hem voor ogen hebt - vestigt uw aandacht dan op Hem -, weet je ook wie Hij is, wat Hij voor je heeft gedaan. Dan weet je: bij Hem vind ik het leven. Het echte leven. Ook al valt er nu veel te lijden: de Here zal me na een korte tijd van lijden volmaken, bevestigen, sterken en grondvesten. Wat is je leven dan rijk. Met een kruis. Maar het is wel leven met eeuwige houdbaarheid. En het kruis neemt Christus straks van je af. Dan worden kruisdragers *kroondragers*.

Leestips:

Dietrich Bonhoeffer, *Navolging*, Baarn, Ten Have, 2001.

Deputaten Huwelijk en Echtscheiding, *Echtscheiding en hertrouwen? Aanzet tot een nieuwe benadering van echtscheiding, tucht en hertrouwen*. Populaire versie van het echtscheidingsrapport dat geschreven is voor de Generale Synode Zuidhorn 2002-2003 (te downloaden vanaf www.gkv.nl).

H. de Jong, *Maar Jezus zegt...*, Kampen, Van den Berg, 1981.

B. Kamphuis, 'Dietrich Bonhoeffer: de navolging van Christus', in: *Wegwijs* jrg. 54 (2000), p. 262 (of: www.bijbelstudiebond.nl/publicaties/wegwijs/doc/art2000/deckamph.pdf).

W.H. Velema, *Aan Christus gelijkvormig*, Kampen, De Groot Goudriaan, 1988.

Ph. Yancey, *Jezus zoals ik Hem niet kende*, Heerenveen, Barnabas, 2002.